Ekelöfs publicerade och opublicerade

Få har utövat ett så stort inflytande på de svenska poetgenerationerna efter trettiotalet som Gunnar Ekelöf. Få svenska diktare har samlat lika stora läsarskaror. Men bortsett från en pocketutgåva är Ekelöfs poesi numera svårtillgänglig. Behovet av en omfångsrik, textkritisk Ekelöfutgåva har varit stort. I dag utkommer de tre första delarna i en omsorgsfull, pålitlig och generös åttabandsutgåva med titeln "Skrifter".

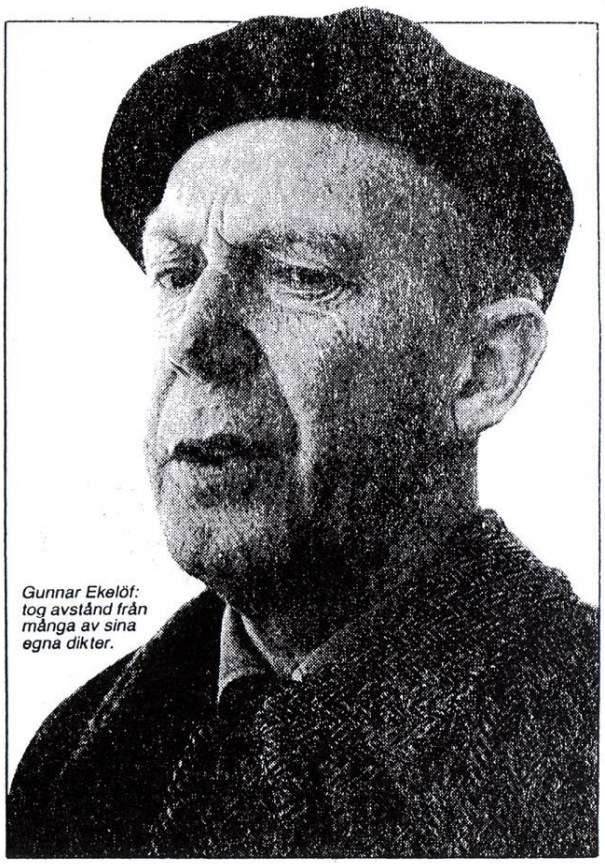

Gunnar Ekelöf: tog avstånd från många av sina egna dikter.

Boken

Av
ANDERS MORTENSEN

Gunnar Ekelöfs betydelse för den svenska efterkrigspoesin kan knappast överskattas. Förmodligen finns det inte någon som utövat större inflytande på någon poetgeneration från 40-talet och framåt. Månpocketutgåvan av hans dikter – som gått ut i över 60 000 exemplar – har under 80-talet gjort honom till en personlig bekant för nya läsarskaror. Fraser och ord ur hans verk letar sig ständigt in i våra samtal och tankar, som en del av det kulturella medvetandet och vardagsspråket.

Pocketbokens innehåll överensstämmer med de inbundna volymerna "Dikter" som utkom 1965 och 1976. Denna sammanställning av Ekelöfs poesi är den enda som under decennier funnits lättillgänglig – originaldiktsamlingarna är sedan länge eftertraktade antikvariatsobjekt och stjäls från biblioteken. Anledningen till detta är att samlingsvolymerna endast i mycket grova drag täcker originalutgåvorna. Och att införskaffa dem genom antikvariat kostar åtminstone tio tusenlappar.

Den ekelöfian som kommer så långt vet emellertid att detta bara är början. Reidar Ekners bibliografi förtecknar närmare 1 200 nummer, och handskriftsavdelningen på Uppsala universitetsbibliotek förfogar över ett tiotusental manuskriptsidor. Behovet av en omfångsrik, textkritisk Ekelöfutgåva är med andra ord stort, för somliga är den en existentiell angelägenhet.

■ ■ ■ I dag utkommer de tre första delarna i en sådan omsorgsfull, pålitlig och generös åttabandsutgåva med titeln "Skrifter". De väsentliga förutsättningarna för att utgivningen kommer till stånd kan sammanfattas i ett namn – Reidar Ekner, författare, docent i litteraturvetenskap och personlig bekant till Ekelöf. Ekner har under fem decennier ägnat sig åt att spåra upp Ekelöftexter i kända och obskyra publikationer – en första bibliografi utkom 1970, en andra är aviserad till 1992–93 – och har sedan Ekelöfs litterära kvarlåtenskap deponerades på Carolina Rediviva inventerat och katalogiserat detta och annat handskriftsmaterial.

Sammanställningen av "Skrifter" skulle bara kunna utföras av en redaktör med Ekners materialkännedom, och det är bara Ekner som besitter denna kunskap. De åtta banden bör nog ses som en del av hans större arbete, som både erbjuder allmänheten en exceptionellt väl förberedd utgåva och forskarna ett instrument för vidare orientering.

Det är givetvis inte frågan om Ekelöfs *samlade* skrifter: någon sådan utgåva kommer förmodligen aldrig till stånd. Den samlade ekelöfska textmassan innehåller, helt naturligt, åtskilligt som är högst umbärligt, som delar av hans korrespondens och brödskriverier – jag tänker på somliga recensioner och kåserier – och anteckningar av vardagligt, privat slag. Men av utgivningsplanen att döma kommer allt som är *väsentligt* – tryckt som otryckt – att få plats.

Det är samtidigt tydligt att åttabandsserien är resultatet av en kompromiss mellan Bonniers intressen och Ekners. Enligt vad han meddelade mig för några år sedan var utgåvan ursprungligen tänkt att bestå av dubbelt så många volymer – jag vet förstås inte om dessa skulle bli lika omfångsrika som de nu föreliggande – men så som utgivningsplanen nu ser ut spelar nedskärningar mindre roll. Ekner har nämligen valt att låta ramarna för varje volym definieras av en genre. Vitsen med detta är att material som inte får plats i den här utgåvan skall kunna ges ut "som utbyggnader".

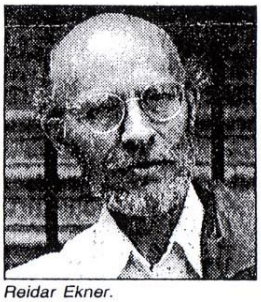

Reidar Ekner.

De väsentliga förutsättningarna för att utgivningen kommer till stånd kan sammanfattas i ett namn – Reidar Ekner, författare, docent i litteraturvetenskap och personlig bekant till Ekelöf. Ekner har under fem decennier ägnat sig åt att spåra upp Ekelöftexter i kända och obskyra publikationer – en första bibliografi utkom 1970, en andra är aviserad till 1992–93 . . .

Om jag har förstått saken rätt kommer t ex band 5, "Walfrändskaper och andra översättningar", så småningom att kunna kompletteras med band 5B och 5C, om det nu är meningen att Ekelöfs tolkningar skall beredas plats i fylligt urval, och brev kommer att kunna ges ut som band 9 och uppåt, eftersom ingen enskild volym har reserverats för korrespondens. En strålande kompromiss! Den läsande allmänheten får inom loppet av två år de tvåtusen viktigaste sidorna, och sedan kan de smalare utgåvorna – med litteraturforskarna som målgrupp – ges ut med stöd från fonder och liknande.

■ ■ ■ De tre delarna som läggs fram på bokhandelsdiskarna i dag omfattar samtliga diktsamlingar som Gunnar Ekelöf själv gav ut, den postuma samlingen "Partitur" som Ingrid Ekelöf redigerade och ett av Ekner utfört arrangemang av 123 mestadels opublicerade texter som tillhör den sena diwandiktningen. Varje del är försedd med en instruktiv inledning och en kommentardel, där redigeringsprinciper och textförlagor anges och läsaren kan inhämta sakupplysningar och ordförklaringar.

Ekners textkritiska metod innebär inte bara att varje rad kontrolleras mot manuskript och existerande upplagor, utan också att "senare korrigeringar av författaren tagits tillvara". Principen blir alltså att trycka senaste av författaren auktoriserade version. Det är nog klokt, åtminstone som en generell riktlinje, men jag föreställer mig att Ekner känt en viss tvekan inför hur konsekvent han skulle tillämpa denna princip i redigeringen av de tre diktsamlingarna "Dedikation", "Sorgen och stjärnan" och "Köp den blindes sång", utgivna mellan 1934 och 1938.

Ekelöf tog redan under 40-talet avstånd från poetiken, känsloläget och attityden i dessa böcker. I samlingsutgåvorna av de sex första diktsamlingarna 1949 och de tolv första 1965 har åtskilligt strukits, medan andra dikter har kortats ner. Att beteckna dessa volymer som "urval" är missvisande; som sådana är de så fyllda att *allt* lika gärna kunde ha tagits med. Snarast handlar det om *reviderade* versioner av den hittillsvarande lyriska bokproduktionen (och Ekelöfs senaste auktoriserade versioner av *hela diktsamlingar*!) – eller som Ekner påpekar: "det handlade mest om att förkorta eller utesluta sådant som han vid den tiden ogillade".

I "Skrifter" presenteras de tre diktsamlingarna i, med Ekners uttryck, olika tidsplan. Dikter som omformulerats efter en väsentligt annan poetik 1949 samsas med dikter från 30-talet – både sådana som han senare tyckte höll måttet och sådana han kom att finna så hopplösa att de helt ströks. Men eftersom dessa strykningar motsvarar revideringar av andra blir resultatet att svårförenliga skrivsätt nu ställs sida vid sida.

Det hade nu inte gjort så mycket, om bara de reviderade versionerna varit bättre än de ursprungliga. Men så är inte fallet. Det handlar bara om olika estetiska ideal, grundläggande sinnesstämningar och skrivsätt. Emellertid finns det exempel på ändringar som väsentligen beskär originalens väv av innebörder. Den intresserade kan t ex jämföra de olika verionerna av Almqvistporträttet "Professor Gustawi" i "Köp den blindes sång"; här förkortar Ekelöf 1949 bort en i sammanhanget mycket väsentlig allusion till törnrosskaldens "Ferrando Bruno".

Ett alternativ vore att för just dessa diktsamlingar trycka om de svåråtkomliga originalupplagorna – med korrigering av deras korrekturfel – och i kommentardelen ange senare revideringar och utesluta ningar. Detta skulle inte lösa alla problem – tvärtom skulle nya uppstå, till följd av redigeringskonsekvenserna – men ur ederingssynpunkt utgör dessa böcker ett dilemma, ett problem som saknar fullständigt tillfredsställande lösning. Dilemmats kärna är Ekelöfs senare misstroende mot den han själv var under det romantiska 30-talet.

■ ■ ■ Sensationen i de första volymerna är utan tvivel diwandikterna som först nu ser dagens ljus. De tre diktsamlingarna "Diwan över Fursten av Emgión", "Sagan om Fatumeh" och "Vägvisare till underjorden" har på många håll kommit att uppfattas som en estetiskt helgjuten trilogi, men enligt den linje som Ekner beslutsamt driver hade Ekelöf för avsikt att fullborda verket som en pentatyk, genom en fjärde och femte del som han redan hade material till. Döden kom dock emellan; redan när den tredje delen slutfördes var han svårt märkt av cancern.

Två grupper av mestadels opublicerade dikter har utkristalliserat sig till större helheter; en som Ekner gett namnet "Diwan 2", en "skugga eller pendang" till pentatykens första del, och en "Fatumeh 2", som står i en motsvarande relation till "Sagan om Fatumeh". Dessutom innehåller det postuma diwanmaterialet två korta sektioner med dikter som ingenstans passar, "Lucifer sade" och "Ikoner".

Ekner intar en anspråkslös hållning inför kompositionerna "Diwan 2" och "Fatumeh 2" – han menar sig inte ha sammanställt de två saknade diktsamlingarna, utan "presenterar två möjliga strukturer i det material [Ekelöf] efterlämnat". Om Ekelöf skulle kommit så långt att dessa – eller liknande – diktsamlingar närmat sig sin publicering "skulle han ha gjort djärvare urval och arbetat med kontraster, skrivit en rad nya dikter och på korrekturstadiet gjort omplaceringar och vidtagit en mängd språkliga förbättringar . . ."

Frågan man ställer sig är naturligtvis: är detta diktsamlingar av Gunnar Ekelöf? Svaret är naturligtvis att dikterna är Ekelöfs och kompositionen Ekners, och sedan kan man argumentera för i vilken utsträckning denna komposition 1. ligger i linje med Ekelöfs allmänna estetiska principer, 2. närmar sig strukturerings principer som Ekelöf förmodligen inte fått fullt klara för sig och 3. liknar tänkta samlingar som Ekelöf slutligen skulle ha låtit gå till trycket.

Ekners lösning är utmärkt. Dikterna måste ju ändå presenteras i någon ordning, så varför inte i en estetiskt avvägd och inspirerande sammanställning, även om det främst är han och inte Ekelöf som står för den! Somliga av dessa dikter är lysande, medan andra är i behov av omfattande bearbetning. Men där som förut bara fanns fragment syns nu en egenartad torso. Så här kan det låta:

Den Gud som finns
är en uppfunnen
Verkliga saker är verkliga:
födelsen, döden, att du är människa
att du ibland kan ha ett ljus inom dig

Vad är en människa?
Hon måste vara något utanför,
någon som kan iaktta alla köpmän på torget i Shiraz
och prata med dem under återpande av profeten
och alla senare framställda rättsfall

Jag vill ge dig ett råd
vet inte längre varom frågan handlade
Jag sitter här, vid en ruin av ett hus
och ritar i sanden
Läs poemet om lögn och sanning och lär dig

Gunnar Ekelöf: Skrifter 1–3. Bonniers.